

Albert Schweitzer – filozof mira

Ivana Zagorac

Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Albert Schweitzer, teolog, muzičar, ljekar, misionar i filozof, ostao je zapamćen po svome ustrajnome promoviranju holističkog zahvaćanja pojma 'život' iz kojeg proizlazi njegova specifična etička koncepcija temeljena na brizi i odgovornosti. Osa Schweitzerove etike jeste koncept 'strahopoštovanja prema životu' kao pokretačke snage naše samorealizacije, ali i osjećaja empatije prema svim živim bićima. Posebnost Schweitzerove bioetičke misli osnažena je njegovim kontinuiranim humanitarnim radom, kao i političkim angažmanom u društvenim pokretima 1950-ih godina. U tekstu se skreće pažnja na aktivnosti antinuklearnog pokreta u kojem je Schweitzer zauzeo istaknuto mjesto, s posebnim osvrtom na njegovu *Deklaraciju savjesti* (1957) i tekst *Mir ili atomski rat?* (1958). Oba teksta doprinose tvrdnji koja proizlazi iz Schweitzerovih drugih radova da on, kako svojim filozofijskim orijentiranim radovima, tako i svojim političkim angažmanom, predstavlja "bioetičara prije bioetike".

Ključne riječi: Albert Schweitzer, nuklearno oružje, mirovni pokreti, odgovornost za budućnost

Uvod

Tokom 1950-ih i 1960-ih godina veći dio tzv. razvijenoga svijeta suočavao se sa strahom od posljedica razvoja nuklearnog oružja. Ono je svoju razornu moć već dokazalo uništenjem Hirošime i Nagasakija, a podaci o posljedicama radijacije nakon tih, a i kasnijih probnih detonacija oružja još razornije snage, poticali su zabrinutost javnosti. Autoritet službene administracije Sjedinjenih Američkih Država bio je ojačan podrškom nekih od najistaknutijih znanstvenika, mahom fizičara i hemičara, čiji su istupi u javnosti težili minimaliziranju straha javnosti i podizanju podrške daljnjim istraživanjima. Neki drugi ugledni znanstvenici, koji su nam ovdje od posebnoga interesa, izlaze pak u javnost sa zabrinjavajućim podacima o posljedicama razvoja i testiranja nuklearnog oružja. U konačnici, upravo će ti znanstvenici potaknuti ono što danas nazivamo bioetičkim promišljanjem – najšire rečeno, taj će angažman pobuditi svijest javnosti o odgovornosti spram budućnosti, spram svih sastavnica prirode i opstanka života uopće, uz kritičku refleksiju o napretku znanosti i tehnologije koji iz vida gubi ideju humaniteta.

Prominentnu ulogu u pokretu za zabranu testiranja nuklearnog oružja odigrao je i samozatajni “doktor iz džungle” Albert Schweitzer (1875–1965). Ovaj nobelovac, koji se čitav život klonio javnog komentiranja dnevnopolitičkih zbivanja, u osmome desetljeću života prometnuo se u jednog od vodećih mirovnih aktivista svoga vremena. Njegova filozofska i životna orijentacija – strahopoštovanje prema životu – tako se i na globalnome planu pokazala kao nazor koji u svoje središte stavlja život, no ne kao puku konceptualnu odrednicu o kojoj se može teoretizirati, nego kao održiv sistem koji se može i praktično slijediti. Sistem koji u svoje središte postavlja poštovanje života nužno je i sistem koji propagira mir a protivi se uništavanju. “Dobili smo rat, ali ne i mir”, već 1945. izjavljuje Albert Einstein.¹ A najveća prijetnja miru jeste ono što ga je, makar i prividno, uspostavilo – nuklearno oružje. Takvu prijetnju ni Albert Schweitzer nije mogao ignorirati te se na nju osvrnuo

¹ Iz govora koji je Einstein održao 10. decembra 1945. u New Yorku, citirano prema: David E. Rowe, Robert Schulmann (ur.), *Einstein on Politics*, Princeton University Press, Princeton / Oxford, 2007, str. 381–382.

u svojim javnim istupima. U ovome tekstu posebno ćemo se usmjeriti na njegovu *Deklaraciju savjesti* (1957) i seriju radijskih obraćanja sakupljenih u knjižici *Mir ili atomski rat?* (1958) koji predstavljaju sve nedoumice s kojima se Schweitzer susretao, kao i njegove konačne stavove i apele u pogledu zabrane nuklearnih testiranja. Osvjetljavanje Schweitzerova angažmana otkrit će nam i puni profil ovoga “bioetičara prije bioetike”, ali i potentnost koju bioetičko zahvaćanje složenog koncepta života ima za suočavanje s izazovima savremenoga doba.

Antinuklearni angažman u pred-povijesti bioetike

Bioetika nastaje u Sjedinjenim Američkim Državama, u ozračju kojeg M. L. Tina Stevens naziva “tradicionalno ambivalentnim” prema znanosti.² Rani znakovi povećanog senzibiliteta za zabrinjavajuće posljedice napretka praćeni su oklijevanjem oko poduzimanja konkretnih mjera. Rasprave o susretu čovjeka i tehnologije, predviđanja daljnjeg toka razvoja tehnologije i njena sraza s čovjekom i onim ljudskim jeste ono što dominira u pred-bioetičkom diskursu.³ Proces napretka suočen je sa sumnjama javnosti, no one su još uvijek raspršene i nejakе te po strani ostavljaju posebno osjetljivo mjesto – tačku spajanja procesa napretka znanosti s konkretnim političkim odlukama. Iskustva Prvog svjetskog rata u SAD-u su izazvala prognoze o skorom padu zapadne civilizacije, no potpuno uništenje ipak se smatralo previše nevjerovatnim. Razorni učinci atomskih bombi na kraju Drugog svjetskog rata iznenadno su fokusirali postojeće strahove. Na jednoj razini, navodi Stevens, atomska bomba predstavljala je još samo jednu, doduše prilično strašnu, stvar koju čovječanstvo mora kontrolirati. Na drugoj razini, aktiviranje atomske bombe i samim znanstvenicima dalo je jednu drugačiju sliku znanstvenoga napretka. U radikalnijim formama, kako napominje Stevens, kritika je obuhvaćala cijelu znanost, a posebno se pogodnom pokazala za kombiniranje s pozivom na život u skladu s vjerskim načelima, izgradnju etičkih sistema koherentnih s religijskim učenjima te kao potpora tezama o nadolazećem smaku svijeta.

² Up. M. L. Tina Stevens, *Bioethics in America: Origins and Cultural Politics*, John Hopkins University Press, 2000.

³ ‘Pred-bioetički’ ovdje se koristi za razdoblje prije 1962. godine koja se smatra službenim početkom bioetike.

Tematiziranje odgovornosti znanstvenika, uz nerijetko i apokaliptična predviđanja budućnosti čovjeka, svako na svoj način, zazivali su oprez spram ubrzanog napretka znanosti i tehnologije. Pozivi za “odgovornim znanstvenim napretkom”⁴ priliku za snažniju afirmaciju, pronašli su u informacijama o potajnom razvoju oružja za masovno uništenje u ranim hladnoratovskim godinama. Postojeća ambivalencija prema nezaustavljivom napretku poprimila je zastrašujuće obličje – oružje koje građani SAD-a imaju za zaštitu, okrenut će se protiv njih samih te protiv nadolazećih generacija.

Pojačan glasovima samih znanstvenika, strah se preoblikovao u konkretnu akciju protiv daljnjeg testiranja nuklearnog oružja. Identificiraju se političke strukture suportivne spram ideje daljnjeg testiranja i javno se prozivaju. Vodeću ulogu preuzimaju znanstvenici sami, od kojih oni svjetskoga glasa, mnogi i Nobelovi laureati, posebno učinkovito ulaze u javni prostor. Najsnažnije aktivnosti bile su u SAD-u, no ubrzo su ojačale i u drugim državama.⁵ S današnje pozicije, slobodno možemo tvrditi da je pokret protiv razvoja i testiranja nuklearnog oružja ubrzo postao prvi globalni (bio)etički angažman.⁶ Okolnosti u kojima se Albert Schweitzer priključio antinuklearnim aktivnostima dobro oslikavaju ozračje koje je nakon Drugoga svjetskog rata vladalo u SAD-u, ali i u Evropi.

Od autora koji su imali utjecaj na jačanje i širenje antinuklearnog pokreta u Evropi svakako treba spomenuti Bertranda Russella, koji je pokrenuo potpisivanje dokumenta danas poznatog kao *Russell-*

⁴ M. L. Tina Stevens, *Bioethics in America: Origins and Cultural Politics*, John Hopkins University Press, 2000, str. 7.

⁵ Literatura o hladnoratovskim zbivanjima, s posebnim osvrtom na razvoj nuklearnog oružja i antinuklearnim kampanjama, vrlo je opsežna. Ovdje ćemo, međutim, skrenuti pažnju na nagrađivanu trilogiju *The Struggle Against the Bomb*, koju potpisuje Lawrence S. Wittner: *One World or None: A History of the World Nuclear Disarmament Movement Through 1953.*, Stanford University Press, Stanford, CA 1993.; *Resisting the Bomb: A History of the World Nuclear Disarmament Movement, 1954–1970.*, Stanford University Press, Stanford, CA 1997; *Toward Nuclear Abolition: A History of the World Nuclear Disarmament Movement, 1971 to the Present*, Stanford University Press, Stanford, CA 2003. Isti će autor detaljnije istražiti i Schweitzerov angažman u pokretu za zabranu nuklearnih testiranja te politička zbivanja oko njega, više u: Lawrence S. Wittner, “Blacklisting Schweitzer”, *The Bulletin of the Atomic Sciences*, May / June 1995, str. 56–57.

⁶ Uz značaj koji pokret protiv nuklearnog oružja ima za razvoj bioetike i oslikavanje njene naravi, valja primijetiti i da su mnogi kako mirovni tako i ekološki pokreti, poput Greenpeacea, utemeljeni upravo kroz ove aktivnosti.

Einstein manifest.⁷ Tokom godina koje su prethodile *Manifestu*, Russell je kontaktirao s poznatim fizičarima, među ostalima i s Josephom Rotblatom, jedinim znanstvenikom koji je napustio Manhattan projekt iz moralnih razloga.⁸ Frédéric Joliot-Curie, francuski fizičar i nobelovac s komunističkim uvjerenjima koji je već godinama agitirao za potpunu zabranu nuklearnog oružja,⁹ također se pridružio sastavljanju *Manifesta*. Nobelovci Max Born i Otto Hahn pokrenuli su potpisivanje *Mainau deklaracije*,¹⁰ koja je u intenciji i zahtjevima podudarna s *Russell-Einstein manifestom*. Upravo je Einstein u jednome pismu Russellu predložio da se svakako obrati i Albertu Schweitzeru, kojem je nekoliko godina ranije (1952) dodijeljena Nobelova nagrada za mir.¹¹ Kao što će budući događaji pokazati, Schweitzer je bio i više nego spreman upozoravati na posve stvarnu opasnost od posljedica nuklearnih testiranja, no jednako tako bio je svjestan utjecaja i ugleda koji ima u javnosti. Neinformirano zauzimanje strane u ovome kontroverznome pitanju i izlaženje u javnost bez jasnoga stava za Schweitzera bi značili odustajanje od autentičnosti.

⁷ Značajan dio *Manifesta* predstavljaju Russellove tvrdnje predstavljene 23. decembra 1954. na BBC-u pod naslovom "Man's Peril". Različiti povijesni izvori zabilježit će i podatak da je *Manifest* bio posljednji dokument koji je Einstein potpisao prije smrti. *Einstein-Russell Manifesto* dostupan je na: <http://www.pugwash.org/about/manifesto.htm>, pristup: 22. 8. 2013.

⁸ Naime, onda kada je postalo jasno da će bomba biti iskorištena u ratu. Ostali saradnici na projektu odbili su nastaviti raditi na daljnjim bombama nakon poraza Japana u Drugom svjetskom ratu. Rotblat se zalagao za mirovnu upotrebu nuklearne energije, a ovdje ga posebno ističemo i zbog njegova rada u Pugwash-pokretu, s kojim je podijelio Nobelovu nagradu za mir 1995. godine.

⁹ Frédéric Joliot-Curie već je 1950. pokrenuo *Stockholm Appeal*, za koji se tvrdi da ga je u nekoliko mjeseci potpisalo više miliona ljudi.

¹⁰ *Mainau deklaracija* predstavljena je također u julu 1955, sedmicu dana nakon *Russell-Einstein manifesta*. U godinu dana Deklaraciju je potpisalo 52 nobelovaca, mahom iz istih znanstvenih područja iz kojih dolaze Hahn i Born (hemija i fizika).

¹¹ Kao ljekar, Schweitzer se bavio praktičnim, a ne istraživačkim radom. Dobitnik je Nobelove nagrade za mir za svoj humanitarni rad u bolnici u Africi, koju je osnovao sa suprugom i u njoj proveo najveći dio svoga života. Ta je bolnica tako i mjesto njegova intenzivna rada u razvijanju koncepta 'strahopoštovanja prema životu', ali i njegovanja ljubavi spram muzike, sviranja orgulja i proučavanja Bachova muzičkog naslijeđa. Ta afrička bolnica ujedno je i mjesto Schweitzerova rada na govorima o kojima će u ovome tekstu biti više riječi. Za Nobelovu nagradu Schweitzer je bio nominiran svake godine od 1930. do 1939, zatim 1950. i 1952. te još nekoliko puta nakon što je već bio laureat.

Takav nazor rezultirao je relativno malim brojem Schweitzerovih istupa koji su, međutim, bili vrlo informirani, odmjereni i iznimno dobro prihvaćeni u javnosti.

Filozof mira

“Dobri doktor” iz afričke prašume u to vrijeme već je zadobio status uglednoga humanitarca.¹² Već je deset godina prije njegova intenzivnijeg javnog istupanja magazin *Life* (6. oktobar 1947.) Schweitzera proglasio “najznačajnijom osobom na svijetu”. Dvije godine kasnije (11. juli 1949.) *Time* na naslovnici stavlja Schweitzera, “jednu od najiznimnijih osoba u moderno doba”, te dodaje da se radi o “jednom od najvećih svjetskih humanitaraca” koji iza sebe ima “život pun postignuća s kojim se može mjeriti svega nekoliko ljudi našega vremena”. Winston Churchill nazvao ga je “genijem humanosti”, a novinar John Gunther “univerzalnim čovjekom na način na koji su to bili Leonardo da Vinci i Goethe”. Albert Einstein, s kojim je Schweitzer dijelio mnoge zajedničke poglede na život i budućnost čovječanstva, pisao je da “nikad nije naišao na tako idealno jedinstvo dobrote i strasti za ljepotom kao što je to slučaj kod Alberta Schweitzera”. Pritom dodaje: “Schweitzer je jedini Zapadnjak čiji je moralni učinak na njegovu generaciju usporediv s onim Gandhijevim. Kao i u slučaju Gandhija, doseg njegova utjecaja nevjerovatan je a proizlazi iz primjera koji je dao svojim načinom života”.¹³ I Barack Obama u svome govoru prilikom preuzimanja Nobelove nagrade za mir 2009. godine prisjetio se laureata Schweitzera.

Unatoč više desetljeća humanitarnoga rada u afričkoj bolnici, Albert Schweitzer smatrao je da dobijenu nagradu tek mora opravdati. Status Nobelova laureata tek je formalno osnažio već postojeće povjerenje javnosti, koji on nije želio izigrati brzopletim pristajanjem na brojne ponude za javnim angažmanom. Schweitzer je već duže vremena bio dobro informiran o novim postignućima na području razvoja nuklearne

¹² Od 1955. Schweitzer je prema godišnjem Gallupovu istraživanju javnog mnijenja u SAD-u kontinuirano bio rangiran među prvih pet osoba kojima se Amerikanci najviše dive.

¹³ Navodi prema: Mark D. Isaacs, “Blessed are the Peacemakers: Albert Schweitzer as Exemplar”, *Journal of Unification Studies*, Vol. 9, 2008. Dostupno na: <http://www.tparents.org/Library/Unification/Publications/JournalUnificationStudies9/JUS9-06.html>, pristup: 16. 8. 2013.

tehnologije, što je poznato iz njegove korespondencije.¹⁴ Bio je zabrinut za posljedice zračenja na stanovništvo Hirošime i Nagasakija, kao i za utjecaje radijacije nakon provođenja nuklearnih testiranja. Pomno je istraživao sve znanstvene dokaze, dopisivao se s uglednim stručnjacima i razmatrao sve aspekte razvoja nuklearne tehnologije. Međutim, rezolutno je odbijao bilo kakav javni istup po tim pitanjima, tražeći da se sva njegova korespondencija drži u tajnosti od javnosti i zainteresiranih novinara. Uskoro će se to, međutim, promijeniti.

Prvi, suzdržani, javni komentar Schweitzer daje 1954. na temu organiziranja konferencije o nuklearnom naoružanju. Nekoliko mjeseci kasnije, u govoru prilikom preuzimanja Nobelove nagrade za mir,¹⁵ propušta oštro osuditi nuklearna testiranja i tako se aktivno uključiti u antinuklearnu kampanju, zadržavajući se na osudi svakog rata, pa tako i onoga koji omogućuju nove tehnologije. No, tri godine kasnije objavljuje *Deklaraciju savjesti* u kojoj izrijekom osuđuje nuklearna testiranja i upozorava na štetne i dalekosežne posljedice izlaganja radijaciji. Neobično je kako su znanstveni podaci o radijaciji izazvali manje interesa javnosti od očekivanoga, kaže Schweitzer u *Deklaraciji*. Stoga on otvoreno poziva na uvažavanje tih vrlo zabrinjavajućih informacija, za čiju istinitost i ozbiljnost garantira svojim ugledom. Opasnost radijacije bila je stvarna, ona ne nestaje s detonacijom nuklearnog oružja niti je predvidljiva trajanja. Neke čestice nestaju za nekoliko sati, a nekima trebaju i godine, ističe Schweitzer. Ono što je posve sigurno jeste da radioaktivni oblaci ne poznaju državne granice te da se radioaktivne čestice uključuju u prirodne cikluse, kroz padavine ulazeći u tlo, vodu, živa bića. Čak i ako je radijacija u zraku preslaba da bi naškodila ljudima, priroda čuva ono što uđe u njene cikluse. Slabu snagu radioaktivni elementi nadoknađuju kroz vrijeme, a dohvaćaju i buduće generacije, upozorava Schweitzer. Zakoni genetike ukazuju, napominje u *Deklaraciji*, da će se puna snaga utjecaja radijacije pokazati na generacijama kroz stotinu

¹⁴ Ovdje posebno upućujem na vrlo iscrpnu Schweitzerovu biografiju: James Brabazon, *Albert Schweitzer. A Biography*, 2. izdanje (posvećeno 125. godišnjici rođenja Alberta Schweitzera), Syracuse University Press, New York, 2000.

¹⁵ Schweitzer je nagradu primio tek dvije godine nakon što ju je dobio, s obzirom da je u vrijeme dodjele bio zauzet proširenjem bolnice u Lambareni. Njegov govor dostupan je u cijelosti na službenim stranicama Nobelove nagrade: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1952/schweitzer-lecture.html, pristup: 20. 8. 2013.

ili više godina. Ignorirati takvu odgovornost spram budućnosti bila bi pogreška za koju će čovječanstvo platiti strašnu cijenu. Informirana javnost ne može šutjeti. Ona ne treba plebiscite ili komitete kako bi se izjasnila. Njena snaga jeste ona sama. A protivljenje informirane javnosti mora biti snažno kako bi dovelo do prestanka eksperimenata, zaključuje Schweitzer.

Schweitzerova *Deklaracija savjesti* pobudila je izuzetno veliki interes javnosti i naišla na snažnu podršku.¹⁶ No, nije ostala bez odgovora zagovornika nuklearnih testiranja. Časopis *The Bulletin of Atomic Scientists*¹⁷ uz isječak iz *Deklaracije* štampao je i pismo Willarda F. Libbyja, priznatoga hemičara, ujedno i zaposlenika Komisije za atomsku energiju (Atomic Energy Commission) pri vladi SAD-a. Veći dio njegova pisma¹⁸ usmjeren je na iznošenje podataka o neškodljivosti radijacije koja nastaje nakon testiranja nuklearnog oružja kroz usporedbu s razinama prirodne radijacije kojoj smo izloženi u raznim oblicima. No, ipak najsnažniji Libbyjev argument ne dolazi iz sfere znanosti, nego iz sfere nacionalne sigurnosti. Svaka razina radijacije zasigurno je manje opasna, tvrdi Libby, od rizika kojem se izlažu “narodi širom svijeta koji cijene svoju slobodu”¹⁹ u slučaju prestanka razvoja nuklearnog oružja. Zapravo, zaključuje Libby, izbor je posve jasan: s jedne strane nalazi se strašan rizik odustajanja od odbrane i opstanka slobodnoga svijeta nasuprot malog kontroliranog rizika od testiranja oružja.

¹⁶ Detaljnije o Schweitzerovim nastupima, okolnostima u kojima su se odvijali i reakcijama koje su izazvali vidjeti u: Ivana Zagorac, “One World or None: Albert Schweitzer as a Peace Activist”, *Synthesis philosophica*, Vol. 27, No. 1 (2012), str. 69–80.

¹⁷ Ovaj časopis iznimno je važan u kontekstu informiranja javnosti o nuklearnim tehnologijama. Izlazi od 1945. kada ga je pokrenulo nekoliko znanstvenika iz Manhattan projekta. Osnovni cilj ovog dugovječnog časopisa jeste informiranje javnosti o razvoju nuklearnog i drugog oružja za masovno uništenje, a posljednjih godina intenzivno izvještava o klimatskim promjenama. Časopis je također poznat i po satu koji broji minute do globalnog uništenja, tzv. *Doomsday Clock*. Broj minuta do 12 sati, odnosno nivo zabrinutosti, određuje se prema aktualnim zbivanjima na prvenstveno političko-me planu vezano uz akcije za uništenje nuklearnog oružja i/ili za sporazume o zaštiti okoliša na globalnom planu. Godine 2012. kazaljka se posljednji puta pomaknula jednu minutu bliže 12 sati te otada stoji na 5 do 12.

¹⁸ “Appeal to End Nuclear Tests”: isječak iz Schweitzerove *Deklaracije savjesti* i odgovor W. F. Libbyja, u: *The Bulletin of Atomic Scientists*, juni 1957, str. 204–207.

¹⁹ Isto, str. 206.

Ovaj odgovor poznatoga zagovornika testiranja predstavlja primjer strategije koju je američka vlada, posebno kroz spomenutu Komisiju, razvila u doba kampanja za prekid testiranja nuklearnog oružja. Kontinuirano poticanje straha od komunističke prijetnje i novog rata vremenom je kreiralo ozračje paranoje u kojem se isti akteri koji paranoju potiču pojavljuju kao oni koji se toj neugodnoj situaciji mogu suprotstaviti ako ih javnost podrži. Prijetnja bilo kakve nesreće prilikom testiranja tako je zasigurno manja od strahota do kojih može doći ako ih suprotna strana pretekne u naoružanju.²⁰ U takvoj atmosferi straha i šupljega patriotizma govoriti o dalekim negativnim posljedicama radijacije zahtijevalo je dosta upornosti, dobrih argumenata i sposobnosti njihova pristupačnog iznošenja. Albert Schweitzer imao je sve te karakteristike, uz neupitnu harizmu autentičnog humanitarca. Već godinu dana nakon *Deklaracije savjesti* objavljuje tekst naslovljen *Mir ili atomski rat?*²¹ u kojem staloženo, informirano i sa snažnim stavom poziva na potpuno odbacivanje nuklearnoga oružja i zabranu daljnjih testiranja. Ovaj tekst, podijeljen u tri govora, tako u punome smislu otkriva Schweitzerova uvjerenja te ga vrijedi detaljnije razmotriti.

Svoj prvi govor, naslovljen “Odbacivanje nuklearnih testiranja”, Schweitzer otvara polemikom s podacima plasiranim u javnost od strane uglednih znanstvenika, zagovornika nastavka nuklearnih testiranja. Na podatke o bezopasnosti radijacije i “čistoći” novih hidrogenskih bombi Schweitzer odgovara pitanjem o “dozvoljenoj” razini radijacije. Ko ima moć određivanja “dozvoljene” razine radijacije i zašto se ignoriraju apeli vrhunskih znanstvenika koji upozoravaju na njene negativne učinke? Nastavak nuklearnih testiranja Schweitzer proglašava zločinom projiciranim u budućnost, zločinom s kojim se stanovništvo Japana suočava već danas (1958). Ravnodušnost kojom se dočekuju sporadične vijesti o planiranim testiranjima u blizini već ionako radijacijom opterećenog Japana sve nas čini krivima za nedostatak saosjećanja, ističe Schweitzer.

²⁰ Čini se da je jednaka strategija prisutna i danas, uz promjenu fokusa na ekonomsku dominaciju SAD-a.

²¹ Albert Schweitzer, *Peace or Atomic War?*, Henry Holt and Company, New York, 1958. Tekst je prvobitno predstavljen u obliku triju govora emitiranih na Radio Oslu 28, 29. i 30. 4. 1958.

U drugome, govoru (“Opasnost nuklearnog rata”) Schweitzer se usmjerava na čest argument kako je prestanak testiranja nuklearnog oružja nužno vezan uz dogovor u međunarodnoj zajednici, odnosno između nuklearnih sila koje međusobno respektiraju vojnu opremljenost one druge strane. Schweitzer razmatra varijantu započinjanja sukoba uz korištenje takvoga oružja, vrlo brzo zaključujući da u takvome scenariju nema pobjednika. Razorna snaga oružja te vrste toliko je jaka da protiv nje nema učinkovite odbrane, a posljedice u obliku radijacije ne biraju svoje žrtve i dosežu daleko izvan područja koje je bilo direktan cilj. U takvome raspletu događaja ne bi ni bilo potrebe za aktiviranjem svih bombi koje se nalaze u skladištima – jednostavno ne bi više bilo nikoga ko bi ih mogao aktivirati. Teorija da se mir postiže zastrašivanjem protivnika većom silom za Schweitzera naprosto nema utemeljenja, s obzirom na to da takva situacija može samo povećavati opasnost nastupanja rata. Schweitzer također podsjeća i na događaj u kojem je tehnička pogreška radara govorila o nadolazećem napadu, a samo zbog oklijevanja “napadnute” strane nije došlo do, kako se pokazalo, potpuno neutemeljenog odgovora nuklearnim oružjem. No, brzine kojima se kreću nova oružja utječu na potrebu sve bržeg donošenja odluka, što nadilazi ljudske sposobnosti. Najznačajnije odluke tako su prepustene “elektronskim mozgovima”. Uz to, dvije velike nuklearne sile razmještaju svoje naoružanje na teritoriji koja ih dijeli, dakle u Evropi, kojoj tako prijete postati prvom žrtvom realiziranih prijetnji. Schweitzer zaključuje da je opasnost od nuklearnog rata tolika da nadilazi moći političara te traži snažno sankcioniranje od strane javnosti.

U posljednjem govoru, naslovljenom “Pregovori na najvišoj razini”, Schweitzer razmatra šanse za postizanje dogovora između nuklearnih sila (SAD, SSSR i Velika Britanija) o prestanku nuklearnih testiranja. Zaključuje da su svi argumenti koje je pojedina strana iznosila zapravo nebitni. Nuklearno oružje i njegovo testiranje sami u sebi nose argument za vlastito poništavanje, rezolutan je Schweitzer. Čak i u mirnodopska vremena testiranje ugrožava život, a u ratna vremena stradale bi bile i neutralne države, a žrtva bi bile i buduće generacije. Neprirodni raspored snaga koji je ostao nakon Drugog svjetskog rata mora postepeno biti napušten. No, kako to učiniti, kako afirmirati dodirne točke koje spajaju umjesto onih koje izazivaju neprijateljstvo? Schweitzer, posve u duhu svojeg svjetonazora, ističe da smo svi ljudska bića koja patimo od iste sudbine, što nam omogućuje da osjećamo zajedništvo a ne

neprijateljstvo. Podsjeća i na govor predsjednika SAD-a Eisenhowera prilikom lansiranja Sputnika II: “više od ogromnog koraka u svemir, čovječanstvo treba ogroman korak u mir”. Odbacivanje nuklearnih testiranja presudno je za mir. Čovječanstvo je ionako preslabo da bi preživjelo suprotno, zaključuje Schweitzer.

Zaključak

Pomalo je zastrašujuće danas se susresti s ovim tekstovima pisanima prije više od pola stoljeća. Slabost čovjeka da se suoči s posljedicama svojih djela, njegova spremnost na (samo)uništenje i bezobzirnost prema budućnosti koju stvaramo danas, nije se mnogo promijenila od vremena Schweitzerovih apela. Glas javnosti danas se zasigurno više čuje nego u Schweitzerovo doba, no jednako je tako izgubio na svojoj neposrednosti. Etičke nedoumice i zabrinutosti danas se otvorenije iznose no potom hitro procesuiraju prema formaliziranim tijelima koje krasi nazivi poput “etičko” ili “bioetičko”. Naspram naizgledne intencije korektiva za znanost bez odgovornosti i protiv zaborava budućnosti, visoka formalizacija takvog obzira često se otkriva kao ništa više od puke (bio)etičke dekoracije. Albert Schweitzer nije se zamario formaliziranim tijelima, organiziranim konferencijama, političkim strukturama i marketinškim strategijama. On je nastupao iz uvjerenja, ojačanog vlastitim iskustvom da se poštivanje života može istinski živjeti, a ne samo deklarativno propagirati i po potrebi postavljati ispod “viših ciljeva”. Neposredno se obraćao javnosti, potvrđujući svoje riječi svojom autentičnošću. Naš strah danas mora biti pokretačka snaga naših djelovanja usmjerenih na očuvanje budućnosti, poručuje nam Schweitzer. Njegova je poruka danas i više nego aktualna. Ako nas još samo strah može motivirati na odgovorno djelovanje, koliko je on doista snažan u savremenim uvjetima naviknutosti na stalnu izloženost nuklearnim opasnostima, bilo onim mirnodopskim, poput nesreća u nuklearnim elektranama, bilo onim intencionalno razaračkim, poput prijetnje aktiviranja dalekometnih oružja? Ima li, zaista, još ičega strašnjega od potpune ravnodušnosti?

Albert Schweitzer – a philosopher of peace

Summary

Albert Schweitzer, a theologian, musician, doctor, missionary and philosopher, remains known by his persistent promoting of holistic perception of the term “life”, from which his specific ethical conception based on care and responsibility is derived. The axis of Schweitzer’s ethics is the concept of reverence for life” as a moving force of our self-realization, but also a feeling of empathy for all living beings. The particularity of Schweitzer’s bioethical thoughts is empowered by his continuant humanitarian work, but also political engagement in social movements in the 1950’s. This text sheds light on activities of the anti-nuclear movement in which Schweitzer took an important place, with a particular review of his *Declaration of conscience* (1957) and the text *Peace of nuclear war?* (1958). Both texts contribute to the claim derived from Schweitzer’s other papers that, in his philosophically oriented papers as well as political engagement, he represents “a bioethicist before bioethics”

Key words: Albert Schweitzer, nuclear weapons, peace movements, responsibility for the future